

Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi

Journal of Academic Language and Literature

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 3, Eylül/September 2020

Ülkü ELİUZ*

Burak ARMAĞAN**

* Prof. Dr., Karadeniz Teknik
Üniversitesi

**Dr. Öğr. Üyesi, Ağrı İbrahim Çeçen
Üniversitesi

*ulkueliuz@ktu.edu.tr

**barmagan@agri.edu.tr

*<https://orcid.org/0000-0001-9921-2916>

**<https://orcid.org/0000-0002-6966-9656>

Sermayenin Tüketiş Kurgusu: *Bereketli Topraklar Üzerinde**

*Consumption Fiction of Capital: Bereketli
Topraklar Üzerinde*

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received: 11.06.2020

Kabul Tarihi/Accepted: 31.08.2020

Yayın Tarihi/Published: 11.09.2020

Atıf/Citation

Eliuz, Ülkü ve Armağan, Burak (2020). Sermayenin Tüketiş Kurgusu: *Bereketli Topraklar Üzerinde*. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 4 (3), s. 206-219. DOI: 10.34083/akaded.746128.

Eliuz, Ülkü ve Armağan, Burak (2020). Consumption Fiction of Capital: *Bereketli Topraklar Üzerinde*. *Journal of Academic Language and Literature*, 4 (3), p. 206-219. DOI: 10.34083/akaded.746128.

<https://doi.org/10.34083/akaded.746128>

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

* 2019 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tamamlanan "Türk Romanında İşçiler" adlı doktora tezimizden üretilmiştir.

Öz

Sanayi devrimleri ile başlayan süreçte, endüstriyel çalışmalarda teknik icatların ve seri üretim modellerinin kullanımının yaygınlaşması, evrensel ölçekte iki zıt kutbun görülmesini sağlar: maddi gücün ilahlaştırıldığı yeni bir toplumsal düzeni inşa eden kapitalistler/sermayedarlar ve onların kurguladığı tüketimi öğütleyen senaryoya tükeniş kanalından eklenilen işçiler/emekçiler.

Kapitalizmin/sermayenin tüketim üzerine kurguladığı yeni yaşam düzenine edebî sahadaki tepki, toplumcu gerçekçi kuram/ akım doğrultusunda yazılan eserler tarafından gösterilir. Bu tepkinin Türk edebiyatındaki sözcülüğünü üstlenen yazarlardan olan Orhan Kemal, *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanı ile farklı sektörlerdeki işçilerin, iş ahlakının, işçileşme süreçlerinin ve işleyişin görüntü düzeylerini aktarırken Türkiye'nin sanayileşme döneminde sosyal hayatta yaşanan sancılara da dikkat çeker. Yozlaşma teması üzerine kurgulanan eserde, üç karakterin fiziksel ve ruhsal bakımdan var oluş-yok oluş düzlemindeki serüvenleri trajik boyutları ile ele alınır.

Bu makalede *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanından hareketle sermayenin tüketiş kurgusunun maddi ve manevi alanlarda yarattığı tahribatlar, sebep-sonuç çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Bereketli Topraklar Üzerinde*, kapitalizm, işçiler, yozlaşma

Abstract

In the process that started with the industrial revolutions, the use of technical inventions and mass production models in industrial studies became widespread, allowing two opposite poles to be seen on a universal scale: capitalists building a new social order in which material power is defied and workers/laborers added through the exhaustion channel to the scenario that counseled their consumption.

The reaction in the literary field to the new life order that capitalism/capital has built on consumption is shown by the works written in the direction of socialist realistic theory/trend. This response, which the author has taught in Turkish literature Orhan Kemal, workers in different sectors with the novel of Bereketli Topraklar Üzerinde, the work ethic, the period workers is the processes and operations of the image level when transferring Turkey's industrialization draws attention to the pains experienced social life. In the work built on the theme of degeneration, the adventures of the three characters in the plane of existence and extinction in terms of physical and spiritual aspects are discussed with their tragic dimensions.

In this article, the destructions of capital's exhaustion setup in material and spiritual fields, based on the novel of Bereketli Topraklar Üzerinde, will be examined within the framework of cause and effect.

Keywords: *Bereketli Topraklar Üzerinde*, capitalism, workers, degeneration.

Giriş

Orhan Kemal'in 1954'te yayımladığı *Bereketli Topraklar Üzerinde* (BTÜ) romanında; Pehlivan Ali, İflahsızın Yusuf ve Köse Hasan adlarını taşıyan üç köylünün mevsimlik işçi statüsünde başladıkları çalışma hayatları anlatılır. 1940-1950'li yıllara ait bir yıllık süreçte yaşanan olayların aktarıldığı eserde söz konusu kişilerin köylü-işçi-usta serüvenlerinde tutunabilme, var olabilme mücadeleleri ele alınır. Kurgusal düzlemin çatışma taraflarını patron/ ağa/ ırgatbaşı/ şehirli ile işçi/ ırgat/ usta/ köylüler'in oluşturduğu romanda, manevi değerlerin maddi hazlar karşısındaki yok oluşu üzerinde durulur. Fabrika, tarım ve yapı işçiliği örneklerinden hareketle iş sektörlerinin her kademesine sinen kapitalist anlayışın uğrattığı manevi tahribatlar yansıtılırken bu anlayışın yoz bireyler hâline dönüştürdüğü kişilerin tükenişleri gösterilir. Entrik kurguda yer verilen kişiler, ya yönetilen/ezilen ya da yöneten/ezen safında yer alarak ülküdeğer ve karşıdeğerleri somutlaştırırlar.

Yozlaşma ve sosyal adaletsizlik izlekleri üzerine inşa edilen ve üç karakter üzerinden çok katmanlı sürecin anlatıldığı eserde başkışı, tanımadığı şehrin bilmediği iş ortamı ve anlayışına boyun eğen; tutunabilmek/ ayakta kalabilmek, yaşadıklarını unutabilmek, gerçekten kaçabilmek için cinselliğe sığınan; ancak hem ruhen hem bedenen makine düzeninin dişlileri arasında yitip giden Pehlivan Ali'dir. Sisteme uyum sağlayıp dönüşüm geçiren, değer yitimine uğrasa da yok olmayan İflahsızın Yusuf norm; sömürü sisteminin sahibi/ uygulayıcıları ağalar, ırgatbaşıları, Bilâl, Topal Ağa; bilinçli işçi tipleri Kürt Zeynel, Halo Şamdin, ustabaşı; sisteme erkenden yenilen Köse Hasan; cinselliği kullanarak var olmaya çalışan Fatma, kart karakterlerdir. Fon karakterler ise Hidayet'in oğlu, Lâz taşeron Rıza, Kılıç Usta, şantiye şoförü, Hayriye, Selvi, Aptal'ın kızı, Halo Cafer, Hürü, Senem Bacı, Kemal Cesur vd. şeklindedir. Kişiler arasında Köse Hasan neredeyse hiç çalışmayıp işçiliğe geçmeden yaşam şartlarının olumsuzlukları nedeniyle hastalanarak ölür. İşçiliğe geçen Pehlivan Ali, özünü kaybetme noktasına gelir, bu sırada bir kaza geçirir ve ustalığa yükselemez. İflahsızın Yusuf ise, rol modeli olarak aldığı amcası ve ustasının yardımıyla iki aşamayı da geçip üçüncü basamak olarak sunulan ustalığa yükselebilir; ancak ulaştığı bu noktada kaybettiği arkadaşlarının hatırasına kayıtsız kalarak değer yitimine uğrar. Köylü-işçi-usta hâlinde gösterilen üç kademe, üç arkadaşın fiziksel ve ruhsal bakımdan eksilişleri yine üç sektör üzerinden gösterilir: fabrika, yapı/inşaat ve tarım.

Uyanış Mekânı Olarak Fabrika ve Fabrika İşçiliği

Bereketli Topraklar Üzerinde romanının başkışısı Pehlivan Ali ve arkadaşları köyde üretim araçlarına sahip olmadıkları için para biriktirebilmek, kendilerinin ve ailelerinin geçimlerini sağlayabilmek adına Çukurova'ya çalışmaya giderler:

Aile işletmelerinin sayısının artmasına rağmen, tarımdaki makinalaşma sonucu eski ortakçılardan bir kısmı şehirlere göç etmek zorunda kalmış ve daha da

önemlisi, şehirlerde yeni gelişen iktisadi canlılık daha kazançlı istihdam imkânları vaad eder olmuştur. Bu nedenle, şehirlere göç edenlerin arasında topraksızların yanı sıra, aileleri köydeki tarlalarını sürmeye devam eden genç erkekler de vardı (Keyder 1989: 111).

Kendileri için bilinmezlik ve yabancılık göndermelerini taşıyan “dışarı”ya çıkan gençler ısrarla hemşehrilerinin fabrikasında çalışacaklarını düşünürler. “Belli bir dönemi kapsayan çalışma sürecinin başından itibaren işçilik, kentte köylü olma, kapital düzenin işleyişi ile yüzleşerek statülerini ve konumlarını fark ederler. Bilinçsiz bir uyanış içinde kentte ve fabrikada kendilerine yer aramaya başlarlar” (Armağan 2019: 58). Fabrika önünde, kendileri gibi dışarıdan gelen, iş bekleyen topluluğu gören arkadaşlar ilk etapta şaşkınlık ve ümitsizlik yaşasalar da ırgat olarak işe girmeyi başarırlar. Mücadelelerinin zor geçeceği sinyalini alan gençler, ilk iş günlerinde yorgunluktan bitap düşerler:

“Hiç kimsenin canı konuşmak istemiyor, karınlarını doyurup kafayı vurmaktan başkasını düşünmüyorlar, uykusuzluktan geberiyorlardı” (BTÜ: 86).

Kapitalizmin merkezine yerleştirdiği tüketim ögüdünü sahasında uygulayan fabrika “rüşvet/ avanta gibi haksızlıklarla emeğin sömürülüşü ve aşığılama ile değerler dünyasına yapılan saldırılar” (Eliuz 2009: 180) ile kuşatılmıştır. Söz konusu kuşatım, işçi kâtibi ve ırgatbaşı üzerinden görünür kılınır.

Fabrikanın kâtibi işçilerin denetlenmesi ile görevlidir. Görevini gerçekleştirdiği zamanlarda, zaafı olduğu kızlara karşı nazik ve hoşgörülü olan kâtip, erkeklere acımasız davranışlar sergiler. Bir erkek işçiye hâlini sorduğunda aldığı “Donuyok” (BTÜ: 82) cevabı üzerine ısrarla “donuyoruz” dedirtmeye çalışsa da başarılı olamaz. Araya giren ırgatbaşı “Nefesini tüketme. Bunlar nerde insanlık nerde” (BTÜ: 82) diyerek aslında fabrika yönetiminin işçiye bakışımı açık eder. “İnsanlık”ı, kelimelerin doğru kullanılması ile eş değer gören kâtip, kendi idare alanında uygulamaya çalıştığı düzenle sosyal anlamda ezici bir kimlikte konumlanır.

ırgatbaşı ise, denetim görüntüsü altında rüşvet gözetken, çıkarıcı bir karakterdir: “İşe adam kayırır, kayırdığı adamlardan avanta alır, şuna buna para karşılığı çırcırlardaki kadınları, kızları tavlara, para vermeyen hele hele para vermeyip bir de kafa tutanların anasını beller biri” (BTÜ: 68). Hem kendi menfaatini hem ağasının/patronun faydasını gözetken ırgatbaşı, fabrika mesai kurallarına uymayanları cezalandırır. “ırgatbaşı, makinesinin üzerinde sarsılarak uyuklayan yaşlı bir kadına gitti, omuzundan hoyratça sarstı, uyandırdı, ayıp yerlerine, babasının kemiğine filân söğdü (...) Elinde sopasıyla ırgatbaşı, işçilere rasgele vuruyordu” (BTÜ: 69, 77). O, küfür ve dayakla sağlamak istediği nizamda kendi kurallarının hüküm sürmesini isterken işçilerin kazançlarından pay almayı hak olarak görür: “Ben sizi kollayacağım. Neden? Baktım garipsiniz (...) vereceksiniz bana hak, ırgatbaşı hakkı!” (BTÜ: 69). İşverenin elde edeceği kâra yönelerek çalışma alanını denetçilere emanet etmesi, keyfi kuralların

yürürlüğe girmesine, dolayısıyla işçinin işçiyi ezdiği bir sistemin var olmasına yol açar. İrgatbaşının söylediği "Ağa karışmaz işimize bizim. Bizden sorulur ahvalleri fabrikanın!" (BTÜ: 70) sözleriyle açığa çıkarttığı bu durum, sistemin sürdürücülüğünde aktif rol oynadığının da kanıtıdır. Arkadaşların rüşvet düzenine uyum sağlamak istememelerinin karşılığı, dayak yiyerek fabrikadan atılmak olur. Sulu kozada çalışan Köse Hasan, sulama makinesinde ıslanan pamuk kozalarını taşıırken zatürreye yakalanır. Onu hastalıktan çok arkadaşlarının kendisiyle ilgili düşünceleri yıpratır: "Fabrika orası fabrika! Sen sen olacaksın, sımsıkı tutunacaksın işine. Hastalık neymiş?" (BTÜ: 98). Bakımsızlık, beslenme problemleri, sağlıksız barınma şartları, çevresindekilerin acımasız tutumları nedeniyle hastalıktan kurtulamayan Hasan, hayatını kaybeder. Sürdürülen mekanik akışa alışmaktan başka çarelerinin olmadığını düşünen, arkadaşları ile ilgilenmeyip nesneleşmeye adım atan Yusuf ve Ali, Lâz taşeronun şantiyesinde çalışmaya başlarlar:

Kalabalık içerisinde yaşamak rekabet etmeyi de beraberinde getirdiğinden, farklılaşmalar sürat kazanır. Öteki ile yaşanan rekabet, daha iyisini daha güzelini arzulayan, daha çok kazanmaya çalışan insan tipini ortaya çıkarır. Köyde/kırda kanaatkârlıkla hayatını geçiren insan tipi, kentte doyumsuzluğun esiri olmaya başlar. Bu yaşam tarzı bencilliği, yalnızlığı ve bireyselliği merkeze alır (Uyar, 2015: 46).

Eserde, dışarıdaki ilk iş deneyiminin kısa bir uğrak yeri hâlinde gösterilen fabrika, geçim kaygısı ve hayata tutunma çabası içindeki insanlar için mecburen yönelinen, çıkmazlaşan bir kurtuluşun simgesidir. Maddi ve manevi yönlerden işçileri çözen, tüketen, silen ve yok eden yapıya sahip fabrika, algısal bakımdan "labirentleşen, kapalı ve dar" (Korkmaz 2017: 14) nitelikler taşır. "Olanakların olanaksızlaştığı ve insani özün yozlaşmış sistemin dişlileri arasında öğütüldüğü fabrikadaki yaşam, bireysel ayrıcalıkları ve farklılıkları tekipleştirir. Bedeni bile kendisine ait olmayan tamamen mülksüz işçiler, değer yitimine uğradıklarını fark edemededen bedensel sömürünün nesneleştirdiği silik karakterlere dönüşürler" (Armağan 2019: 61). Bu surette "mekanik otomat özne" (Bensussan ve Labica, 2016: 75) konumuna indirgenip metalaştırılan işçiler/ nesne bireyler, üretimin taşıyıcısı formundan uzaklaşırlar.

İnşâ Görünümündeki Yıkım: Yapı/İnşaat İşçiliği

Fabrikada çalışmanın ve kalıcılığın ırgatbaşına avanta vermek koşulu ile mümkün olmasını hazmedemeyen İflahsızın Yusuf ve Pehlivan Ali, barınaklarına gelen Laz Taşeron Rıza'nın şantiyesindeki iş teklifini fabrikada koz olarak değerlendirmek isterler. Ancak iki arkadaş, iş bekleyen ve avanta vermeye hazır durumdaki işsiz yığınların varlığını bilen işlerlik sürdürücüleri tarafından fabrikadan atılırlar.

Yusuf ve Ali, taşeronun şantiyesine gittiklerinde daha ilk andan itibaren fabrikada rahatsız oldukları, şikâyet ettikleri düzenin burada da geçerli olduğunu anlarlar. Taşeron, iş teklifine geç cevap vermeleri nedeniyle daha önceden vaat ettiği ücreti

düşürür: "O zaman deseydinuz yaz, yazacak idim dörder liradan. Şimdi üçer lira. İstersenuz yazayım" (BTÜ: 117). Taşeronun henüz ilk aşamada hissettirdiği çarpık düzen amele çavuşu tarafından bizzat uygulanır. Fabrikada olduğu gibi işçiler, ancak verecekleri avanta sayesinde şantiyede barınabilirler: "Paradan paraya beni kollamanız lâzım (...) beni kim kollarsa işimde onu tutarım. Niye? Çünkü ben bu inşaatın sahabının adamıyım" (BTÜ: 118). İşverenin çalışanları seçme imtiyazı tanıdığı ırgatbaşları, bu vesileyle işçiler üzerinde hâkimiyet kurarak ilahi tavır sergilerler: "İrgatbaşılar ırgat pazarının mutlak hâkimidirler. Rızkların sahibi! Şöyle bir görünüveren bir ırgatbaşının çevresi hemencik umutla alınır. Ağzından çıkacak her söz kerametmişçesine dinlenir" (BTÜ: 180). Yabancıları oldukları Çukurova'da, bilmedikleri çalışma hayatının sistemini anlamaya ve ona uygun davranmaya başlayan arkadaşlar, düzene eklemelerken bu noktadan sonra eserde hem sömürülen hem sömüren kimliklerinde görünürler.

Amcasından öğrendikleri ile donanan İlahsızın Yusuf'a göre "şehir/gurbet, ağır iş şartları, dayak/küfür gibi kişiliğe yönelik saldırıları, rüşvet ve haksızlık ile sömürü gibi nitelikleriyle yutan bir labirent halindedir" (Eliuz 2009: 180). Bu bakımdan arkadaşlarına özellikle Çukurova yolunda sürekli yozlaşmama, birlik ve çalışma çağrılarını yapar. Fakat sistemin içinde bireyselliği tercih etmeye başlar. Şantiyede duvar ustası Lâz Kılıç'ın yanında iş ve hayat bilgileri edinen Yusuf, Ali'nin yitirilmesinde pasif tavır takınır. Ustalığa eriştiği "bu süreçte sınıf atlama imi olarak fetişleştirdiği gaz ocağını da satın almayı başarır. Böylece kendisi için ve kendi adına kurduğu tamamen bencil ve kapalı küçük dünyada köyden kente sürüklendiği arkadaşlarına duyarsızlaşarak ve insani değerlerini unutarak körleşir" (Armağan 2019: 63). O, her ne kadar zihnine zafer öyküsü/ algısı yerleştirse de aslında metaya kutsiyet atfeden yoz bir birey olarak kapitalizm esaretine girer.

Şantiyede yalnız erkek işçiler değil şoförün karısı Hayriye ve ustalardan Ömer Zorlu'nun nikâhsız eşi Fatma da yaşamaktadır. İki kadın, taşeron, amele çavuşu ve parası olan işçiler ile birliktelikler yaşayarak cinsel meta düzeyinde görüntülenirler. Ekonomik kaygıların etik çözümlüye sürüklediği Fatma ve Hayriye, böylelikle hem sömürülen hem de sömüren niteliklerini açığa çıkarırlar. Bu ağ, bedensel istekleri ile hareket eden Pehlivan Ali'yi de içine alır. Her ne kadar Yusuf, "Sen sözlüsün de Ali. Gözünün yağını yerim senin, vazgeç bu orospudan... (...) Onlar adamı yek ekmeğe muhtaç ederler" (BTÜ: 150-151) diyerek arkadaşını uyarsa da Ali, Fatma sevdasından geri duramaz. Onun Fatma'ya yönelimi hem kendisi, hem Ömer Zorlu hem de Fatma açısından taleplerin karşılandığı, onanmış bir düzen oluşumunu beraberinde getirir: "Fatma şantiye kantininden Pehlivan Ali'nin hesabına yeyinti alıyor, yemeği pişiriyor, Ömer Zorlu da kazandığı parayla kumar oynuyordu" (BTÜ:150).

Maddi çıkara dayalı sömürü ve nesneleştirme sürecinin yaşandığı bu çarpık ilişkinin sonucunda, kendisine yapılan uyarıları önemsemeyen ve bedensel güdülerle

hayatına yön veren Ali parasını tüketir, çiftlikte ırgatlık yapmak amacıyla Fatma ile birlikte şantiyeden kaçır. Böylelikle Pehlivan Ali'nin serüveni farklı bir kanalda ilerler.

Sarsılmaz otorite kimliğine erişen maddi gücün, ahlaki kabullerde kendi doğrularını dikta etmesi ile yasa koyucu özelliği belirginleşir. Geleneksel zanaat kabul edilebilecek yapı/ inşaat sektöründe bulunanların değer yitimine uğramaları, paranın ilahlaştırıldığı bir düzenin hâkimiyetinin göstergesidir:

İşveren, taşeron, ustabaşı, kaba/ vasıfsız işçiler ve inşaat alanında yaşayan kadınlara varana kadar tüm alanlarda adı konmadan uygulanan kurallar bütünüünün yol açtığı yozlaşmış ilişkiler egemendir. Olması gerekenlere duyarsızlaşan bireyler, para/ güç ile donanarak sınıfsal üstünlüğü elde eden otoritenin/ patronun/ işverenin sömürüsü altındadır. Aynı şekilde güce yaklaştıkça ve elde ettikçe sömürülenlerin de sömürü mekanizmasına dâhil olarak işleyişteki konumlarını değiştirdikleri görülür. Emek ve beden sömürüsünün kanıksanan bir düzen oluşma zeminindeki argümanları, açık veya gizli sürdürülen girişimlerle daha da netleşir (Armağan 2019: 63-64).

Duyarsızlığın, sömürünün, tükenişin herkes tarafından yaşanması ve yaşatılması, sistemdeki çarpıklığın ve buna eklenen bireylerin varlığını gözler önüne serer.

Patoz Makinesi İle Gelişen Tarım ve Öğütülen Tarım İşçileri

Teknik icatların kullanımının yaygınlaşması ve makineleşme tarım sektöründe de kendisini gösterir. Tarımsal kapitalizmi doğuran bu süreç, Türkiye'de yoğun bir şekilde Çukurova'da hissedilir. "Çukurova'nın verdiği malzeme üzerinde, burjuvalaşmakta olan köy ekonomisinin başlıca tarihsel, toplum eğilim ve sosyal çelişmeler, köy işçilerinin direniş, çalışma ve yaşama şartları[nın] büyük bir tipiklikle yansıtıl[dığı]" (Tatarlı ve Molloy 1969: 110) *Bereketli Topraklar Üzerinde* romanında tarımın makineleşmesi çerçevesinde yaşanan sömürü; ağa, kâtip ve ırgatbaşı tarafından yürütülür.

Çukurova'daki toprak ağaları, bahar mevsiminde toprağın sürekli, her yerinin çapalanması işi olan 'karakazma' için işçiye ihtiyaç duyarlar. İşçi toplama yolu ise doğudaki illere işin çok ücretin yüksek olduğu haberini göndermektir: "Ağa"lar memnundurlar. Irgat boldur, Çukurova tarlalarındaki işe yetecek insan gücünün çok üstündedir. Haftalıklar düşecek, pamuk ucuza elde edilecektir (...) Kuru, taş gibi birer kara somun karşılığı, tarlada sabahtan akşama kadar çapa çapalamaya hazır dırlar" (BTÜ: 179-181). İhtiyaç duyulandan fazla insana ulaşmanın hedeflendiği sistemde, işçinin çok oluşu, işi yapmak isteyen alternatiflerin artmasını, verilecek ücretlerin azalmasını beraberinde getirecektir. Dolayısıyla meta ucuza elde edilecek ve kâr oranı yükselecektir:

Kapitalizmin etki alanına giren ilk yöre Çukurova olmuştur. (...) Toprakkulluğu ile işçilik arasındaki geçiş dönemini temsil eden bu mevsimlik, yarı-köylü işçiler,

kapitalist ilişkilerin giderek yoğunlaşmasına bağlı olarak köyleriyle bağlarını bütün bütün koparmışlar ve azımsanmayacak sayıda artmışlardır (Fişek 1969: 39).

Vaad edilen ücretlerle yurtlarını terk edip çalışmaya gelen insanlar, kendilerine gösterilen tablo karşısında işe girmeyi şans addedip daha düşük ücret teklifiyle, ağır şartlar altında her türlü sömürüye açık hâle gelirler.

Fabrika ve yapı işçiliği yapan Ali, şantiyeden gönlünü kaptırdığı Fatma ile kaçarak bir çiftlikte tarım işçiliğine başlar. Burada karşılaştıkları kâtip Bilâl; ağa, bey ve işçiler arasındaki konumu gereği tüm taraflarla yakın ilişkiler içindedir ve bu kişilerin sırlarını bilip menfaat sağlamaya çalışır. O, Bey'in karakazmadan çıkarıp ev hizmetiyle görevlendirdiği, koruma altına aldığı Fatma'ya sahip olmak için tehditler savururken amacına ulaşmak için vaatlerde de bulunur: "Ben buranın kâtibiyim. İrgatbaşıya desem ki Fatma'nın işi bitti, al götür kazmaya desem, bir iki demez" (BTÜ: 190). Görevin sunduğu gücü çalışanlar üzerinde çıkar elde etme yolunda kullanan kâtip, gerek iş ahlakında gerek toplumsal ahlakta yozlaştırıcı roledir. Bununla birlikte bir kediyi öldüren Bey ile ilgili Senem Bacı'ya söylediği "Vurana ne bakıyorsun? Bey o. Ona günah olur mu?" (BTÜ: 189) sözleri, emri altında çalıştığı düzen ve kişilere dönük itaatinin, cehaletiyle birleşen dinî aymazlığının göstergesidir. Dolayısıyla Bilâl, takındığı tutum ve davranışlarıyla bozulan dönemin oluşturucularındandır.

Fiziki özellikleri her türlü işte çalıştırılmasına imkân tanıyan Ali, yanında getirdiği Fatma'ya göz koyan kâtipin kendisini saf dışı bırakma gayretleri neticesinde sürekli ırgatbaşının hışmına uğrar. Zaten ağır olan çalışma koşulları, insani davranışlara getirilen yasaklarla daha da çekilmez olur. Mutlak otorite kimliğinin getirisiyle ırgatbaşı, Ali'nin gülmesini, konuşmasını hatta rüya görmesini bile yasaklar:

Bir daha güldüğünü görmeyeyim! (...) -Lan lan hayvan oğlu hayvanlar... Varırsam yanınıza eğri dininizden başlarım ha! (...) Ürya görmek de ne oluyor? Hayvan! Sen kim rüya kim? Üryayı hamamı, suyu muyu olan, evinde yatağında rahat rahat yatan görür. Aç it. Yimeğe ekmek buldun da üryan mı eksik kaldı? (BTÜ: 248-279).

Patoz sayesinde makineleşmiş tarım faaliyetinde ırgatlardan beklenen, makinenin hızına yetişmeleridir. Patoz işinin kısa sürede bitmesi hem patoza ve ustalarına verilecek kiralama bedelinin düşmesini hem de mahsullerin pazara erken girmesiyle yüksek kazanç elde edilmesini sağlayacaktır. "Metayı üreten işçi sermayenin tahakkümünü sömürü ve yabancılaşma hissiyle deneyimlerken, piyasanın baskısı kapitalisti maliyetleri azaltmaya, üretim hacmini arttırmaya, yeni yatırımlar yapmaya, yeni pazarlar aramaya iter" (Dinler 2014: 59). İşin erken bitirilmesiyle ağanın kendisini memnun edeceğini öğrenen ırgatbaşı, gerek çalışma sürelerini uzatıp dinlenme sürelerini kısaltarak gerek şevklendirip korkutarak ırgatları çalıştırır: "İrgatlar öfkeyle, kinle, hınçla çalışıyorlardı. Damarlarda dolaşan kan değil, milyonluk

kilovatları sanki (...) Paydos en azından yarım saat geçmişti. Hâlâ: -Devir ha, devir ha, devir!!!” (BTÜ: 348-349). İrgatbaşı, ağanın kendisini idare mekanizmasının üst basamağında konumlandırmasıyla aslında feodal bir yapı oluşturur: “Toprak ağaları ırgatbaşlarını satın alarak, kendilerine bağlamaktadırlar. İrgatbaşları, insanlıklarını kaybederek, birer halk düşmanı kesilmektedirler” (Tatarlı ve Mollof 1969: 118). Pehlivan Ali'nin inşaat şantiyesinden çıkıp çalışmaya başladığı çiftlikte ırgatbaşı, paydos saatini geçirip mola vaktini kısa tutarken de mahsulün erken alınabilmesi için uğraşırken de yalnızca işvereninden ‘aferin’ ve bahşiş alabilme derindedir. Bununla birlikte patronla kurduğu yakın ilişkilerin tüm imkânlarından faydalanmak isteyip çiftlik içinde yeğenine açtırdığı çay tezgâhı, sattırdığı esrar, oynattığı kumar sayesinde işçilerden gelir elde eder. Onun nihai hedefinde maddi kazancın bulunması; ağayı bile dolandırmasının, ağanın sermayesi ile kendi düzenini kurabilmesinin önünü açar:

“Kırk beş kişilik patozda otuz iki kişi çalıştırıyor, on üç kişilik farkı cebine atıyordu. Sonra dilediği gibi esrar sattırıyordu yeğenine, çay sattırıyor, kumar oynatıyordu” (BTÜ: 306-307).

Şahsi menfaatleri ön plana alan bu anlayış, patozda görevlendirilen Pehlivan Ali'nin sonunu hazırlar. Hıza ayak uyduramayan Ali bir anlık dikkatsizlikle kendini patozda kaptırır ve hayatını kaybeder. Ağaların sebebiyet verdiği trajedilerin son halkasında kaza değil, kazadan sonra yaşananlar vardır. Arabasının kanla kirlenmesini istemeyen ağa, Pehlivan Ali'yi hastaneye götürmez, ayaklanan işçilerin ise, jandarma tarafından şiddetle cezalandırılmasını bekler: “Onbaşıyı ödevinde gevşek bulmuştu, istiyordu ki candarmalara emir versin, candarmalar da mavzerleri çevirip ırgatları teker teker öldürsünler, sonra da kasaturalarını kullanıp ölü ırgatların kellelerini bedenlerinden ayırsınlar” (BTÜ: 356). İrgatbaşları yardımıyla kurduğu sömürü düzeninde para ve metaya kutsiyet atfedip ona ulaşmak adına işçilere eziyet eden, eşyayı insan hayatından önemli gören ağa, kapital zihniyetin tipik bir yansıtıcısı olarak karşı konumdadır. Var oluşlarını metayı ilahlaştırarak, fiziksel, ahlaki, cinsel tahribata yol açarak mümkün kılan, kapitalizmin yerleşmesi ve devamlılığında etkinleşen kâtipler ve ırgatbaşları bu hâllerleriyle işçilere karşı duruşun temsilcileridir. Çiftlikte ırgatların haricindeki herkes makine düzenini geleneksel değer sistemine tercih etmişlerdir. Berna Moran “Diyebiliriz ki, “doymak bilmeyen” bu canavar, işçilere soluk aldırılmazken, patronun cebine altın akıtan bir sistemin simgesidir metinde. *Bereketli Topraklar Üzerinde*’nin yazıldığı yıllarda doğup geliştiğine tanık olduğumuz kapitalizmin simgesi” (2014: 65) cümleleriyle söz konusu anlayışın patoz makinesi ile simgeleştirildiğini belirtir.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanının çiftlikte çalışan ırgatları, ırgatbaşının kurduğu düzende, ancak ona fayda sağlayabildikleri müddetçe barınabilirler: “Kumar oynamazsın, esrar içmezsin, çay may dersin hak getire. Kara gözlerine mi âşığım senin lan?” (BTÜ: 253). Ağanın mülkünde işlerlik sürdürücüsü olan ırgatbaşı, kumara ittiği işçiler üzerinden rant alanı yaratarak sermayenin geri kazanımını elde ederken hem

kapitalist sömürüye imza atar hem de tabana kazandırdığı alışkanlıkla geneli etkileyecek yozlaşmayı hazırlar. Bu durum ise eserin önceki bölümlerinde, Lâz taşeronun inşaat şantiyesinde kalan işçiler; Ömer Zorlu ve Topal Durmuş arasındaki kumar çekişmesinin ahlaki bozukluğa yol açması şeklinde görülür. Rakibini yenme mücadelesinde parasız kalan Ömer Zorlu, Pehlivan Ali'den borç alması karşılığında, Fatma ile yaşadığı eve Ali'nin yerleşmesine, ikisinin yakınlaşmasına ses çıkarmaz. Dolayısıyla işçilerin kazanma hırsı ve efendi olma imkânı ile meylettikleri kumar, değerler sisteminin çöküşünü cisimleştirir:

"Ömer Zorlu yavaşça çıkıp kapıyı çektikten sonra, Pehlivan Ali geçti sedire, yan üstü uzandı. Gözleri Fatma'daydı" (BTÜ: 158).

Çiftlikteki ırgatbaşı ise, ağanın talimatlarıyla işçilere esrar sunar. Pehlivan Ali'nin esrar kullanmadığını öğrenen ağa, "Esrar içmemesi iyi değil. Esrar içmeli ki o ağır işe dayanabilsin!" (BTÜ: 313) diyerek telkinde bulunurken aslında zihnini uyuşturup algılama yetisini elinden aldığı işçiyi, kontrol altında tutma, bağımlı hale getirme ve böylece makineleştirme niyetini belli eder.

Çiftlikte kâtip ve ırgatbaşının oluşturduğu düzenin Senem Bacı, Fatma ve Aptalın Kızı üzerinden işlenen boyutunda, çalışan kadının cinsel haz nesnesi olarak değerlendirilmesi anlayışı bulunur. "Geçim endişesinin kuşattığı kadınlar, ırgatlığın tüketici özelliğinden sıyrılabilmek adına cinsel sömürüye kendilerini açarlar. Zira onlar, daha hafif iş olarak gösterilen çiftlik evinde çalışmanın yolunun özellikle kâtipin bedensel isteklerini, hayvani arzularını ve tüm çıkarlarını karşılamaktan geçtiğini bilirler" (Armağan 2019: 72). Ağa'dan devraldıkları tahakkümü yansıtan kâtip ve ırgatbaşı, ezen-ezilen çatışmasını içeren düzen(sizliği) temsil ederler.

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında fuhuş, hem sistem sahipleri, düzen oluşturucular ve işlerlik sürdürücüleri gibi karşı güç kanallarınca hem de bizzat işçiler tarafından sürdürülür. Ancak aradaki fark, bir tarafta (taşeron, kâtip) olağanlaşan ve karşılıklı devam eden sömürü mekanizmasının eyleme dökülen hâlinin öbür tarafta (Başkişi Ali) yalnızlık giderici araca dönüşmesidir. Ülkü Eliuz'un (2009: 185) da belirttiği üzere, hayallerini gerçekleştirme mücadelesindeki Ali, yaşama sevgisi peşinen ellerinden alınıp mutsuzluğa, umutsuzluğa mahkûm edilirken cinsel doyuma ulaşarak fiziksel gerilimden kurtulacağını düşünür ve nesnesi sürekli değişen ilişkiler yaşar. Bu bakımdan başkişi yardımıyla anlaşılın, köylü-işçi tabanında karşılık bulan fuhuşun kendilik bilincine yönelik yapıldığı fark edilir. Eserde iki farklı kadın üzerinden gösterime sunulan fuhuş, toplumsal düzlemde tabana yayılmış bir eylem olmanın yanında kadınlar için kaçınılmaz yazgı hâlinde görünür. Lâz taşeronun şantiyesinde işçilerle birlikte kalan şoförün karısı Hayriye, gerek erkeklere meyilli yapısını tatmin gerek arzu nesnelerini temin etme açısından fuhuşa yönelir. Onun eylemi, zaten yaşanacak sömürüyü tersine çevirerek nesneden özneye geçme gayretidir:

"Biliyordun Lâz taşeronunun nasıl olsa geleceğini. Yalnız Lâz taşeron değil, başkaları da gelebilirdi. Erkeklerle karşı aşırı düşkünlüğü bir yana, şurasını burasını göstererek çileden çıkardığı erkekleri tatlı tatlı soymasını gayet iyi bilirdi" (BTÜ: 136).

Ömer Zorlu'nun nikâhsız eşi Fatma ise çırpınsa da kurtulamayacağı, batak süreci içindedir. Kumara kaptırdığı konumuna, Ali ile erişebileceği düşüncesinin kaçıışı ve ırgatlığı kabullendirdiği Fatma; bey, kâtip, işçiler arasında gidip gelen faydalanma aracına dönüşür:

"Herkes şapur şapur da bize yarabbi şükür mü? (...) Günde günde çiftlikte koyuyorlar. Ben eşşek değilim. Zaten ne olacak, orospunun biri! (...) Nikâhlım değil ya. Erinin koynundan aldığım gibi kaçtım!" (BTÜ: 186-199).

Eserde kumar, fuhuş, esrar ile örülen yozlaş(tır)ma mekanizmasına ve kapitalist zihniyetin oluşturduğu zihniyet değişimine karşı direnç unsuru hâlinde konumlandırılan öğretici/rol modeller ve bilinçli işçi tipleri de görülür. Bunların ilk örneği İflahsızın Yusuf'un ustası Lâz Kılıç'dır. Lâz Kılıç'ın "Olma kula kul,öpme el ayak, kirlenmesin ağzın. Ya ver canını insan için ya da etme kalabalık dünyamıza!" (BTÜ: 171) şeklinde sarf ettiği sözlerini kendi görev ve sorumluluklarıyla birleştiren Yusuf, kurulan düzen içinde varlık kazanabilmenin yolunun işini iyi yapmakla mümkün olacağını bilir. Usulsüzlüklere karşı duran kahramanın serüveni, ustasının da yardımıyla vasıfsız işçilikten duvar ustalığına uzanır. Bu noktada Yusuf'un durumunu her ne kadar Berna Moran "aşığılanmaya razı olup, onurundan ödün vermeyi hiçe sayan bit tutum" (2014: 56) olarak tanımlasa da bunu, şehre uyum sağlamaya çalışan, gün görmemiş bir gencin tutunma mücadelesi şeklinde okumak gerekir. Zira "O zamana kadar köyde varlıklı köylülere ırgatlık yapan gençlerin sosyal durumunda önemli bir değişiklik olmaktadır. Çünkü Çukurova'ya inince amele durumuna düşmektedirler" (Tatarlı ve Mollof 1969: 114). Çukurova'ya çalışmaya giden arkadaşları arasında liderlik vazifesini üstlenen Yusuf, şehrin yutamadığı ve köye geri dönebilen tek kişidir: "O, tinsel bakımdan şehrin kurallarına uyum sağlamayı başarır (...) Onun öyküsü, maddeye tutunan, onun kendisini yok etmesine izin vermeyen, ama onun tutsaklığı ile çözümlü bir yaşantı süren bireyin öyküsüdür" (Eliuz 2009: 189). Onun bu başarısında amcasından aldığı nasihatlerin haricinde en büyük pay, yanında çırak olarak çalıştığı rol model Kılıç Usta'dan öğrendikleridir.

Çukurova bölgesine dışarıdan gelen ırgatlar, tamamen mülksüzleşmemiş, mevsimlik, köylü işçi niteliği göstermeleri, sınıf bilinci taşımamaları nedenleri ile kendilerini sömüren ağalara karşı tavır geliştiremezler. Yemeklerin kötülüğünden paydos saatlerinin geciktirilip kısaltılmasına, işçilerin patozda eksik ve uzun süre çalıştırılmalarına varana kadar pek çok konuda gerçekleşen sömürü faaliyetlerine tepki gösteren iki işçi bulunur: Kürt Zeynel ve Halo Şemdin. Zeynel ve Şemdin, uğradıkları haksızlıklar karşısında seslerini çıkartmayan ırgatların uyanışlarını sağlamaya

çalışırlar. Yemeğin kötü, ekmeğin küflü oluşu üzerinden mücadele başlatmak isteseler de işçileri harekete geçirme başarısı gösteremezler: "Taş anam avradım olsun taş. Hem de küflü. Lan size Müslüman diyenin" (BTÜ: 222). Onların birleşme ve haklarını savunma konularında başarısız olmalarındaki en büyük etkenlerden biri ırgatların işe ve işten gelecek paraya muhtaçlıkları iken diğeri işçilerden Kemal Cesur'un ağa ve ırgatbaşına arka planda yaşananları haber vermesidir. Bu durumu fark eden Zeynel, Kemal Cesur'u sıkıştırıp hesap sorduğunda onun yoksulluğun ve çaresizliğin kıskacında çırpındığını; ismi ile örtüşmeyen bir korkaklığı yaşadığını anlar: "Karşısında titreyip küçülen adama acımıştı Zeynel. Bütün bu ikiyüzlülük, yokluktan kurtulabilme umuduyla, para içindi" (BTÜ: 269). Kemal Cesur, yemeklerin kötülüğünden şikâyet edip işçilerin düzene başkaldırmalarını hedefleyen Zeynel ile ilgili ağaya söylediklerinde kendini koruma ve menfaat beklentisi içindedir:

"Geçende pilâvda taş çıkmış. Çıkar ya... Âdet, usul... Babalarımızın, dedelerimizin pilâvında da çıkarmış meselâ. Pilâv bu, taşsız olur mu?" (BTÜ: 308).

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında ırgatbaşı ve ağalara karşı ırgatların hakkını gözetmeye çalışan patoz ustası da bilinçli yapıya sahiptir. "İrgatbaşı sordu: - Paydos verecek mi? Usta güldü: -İnsafına kalmış bir şey... (...) Hele biraz daha işlesin dümbükler! dedi ustaya bakarak (...) Heriflerin hakkı olduğu için vereceksin paydosu" (BTÜ: 221). Usta, mülksüz konumdaki işçilerin üretimin asıl sürdürücüleri olduklarının farkındadır: "Yemeğin, ekmeğin hasını yiyoruz. Onlarsa bizden çok daha ağır iş altındalar. Hem yiyoruz, hem de heriflere lâf ettirmiyoruz (...) Sen, ben hattâ ağa olmasa da işler yürür amma, onlar olmasa yürümez!" (BTÜ: 241). Usta, her fırsatta ırgatbaşını uyardığı hâlde sözü dinlenmez ve Pehlivan Ali'nin ölümüyle sonuçlanacak kaza patlak verir. Patoz ustaları "toplumsal-politik rolleri itibarıyla köy ekonomisi proleteryanının en önemli bölümüdür. Az çok tahsil görmüş, kültürlü, hazırlıklı insanlardır. Zamanlarının siyasi akımlarıyla ilgilenmişlerdir. Bu itibarla köy ekonomisi proleteryanının en bilinçli temsilcileridir" (Tatarlı ve Mollof 1969: 117). Tarımda başlayan kapitalist uygulamalara karşı direnç noktası olmayı başaran usta, işçileri eylemsel anlamda harekete geçiremeye de sergilediği duruş sayesinde rol model olarak değerlendirilir.

Sonuç

Bereketli Topraklar Üzerinde romanında, üç karakterin (Köse Hasan, Pehlivan Ali, İflahsızın Yusuf), üç sektör içerisindeki (fabrika, yapı/inşaat, tarım) üç basamaklı (köylü, işçi, usta) serüvenleri; tutunabilme, var olabilme mücadeleleri çerçevesinde işlenir. Eser yozlaşma, sosyal adaletsizlik izlekleri etrafında bireyselden toplumsala uzanan maddi-manevi tahribat ve trajedileri açığa çıkarır.

Paranın güç ile özdeşleştirilerek ilahlaştırıldığı; patron, ağa ve işverenlerin sistem sahibi; müdür, şef, kâtibin düzen(sizlik) oluşturucusu; ırgatbaşının işlerlik

sürdürücüsü hâlinde konumlandığı sömürü mekanizması karşısında işçiler, ruhsal veya fiziksel yitime uğrarlar. Çoğunlukla yarı-proleter kimliği taşımaları nedeniyle bilinçlenme sürecine dâhil olamayan işçiler, bedensel zorluktan hak kaybına, rüşvetten fuhuş, kumar, esrara varana kadar tüm kanallardan kısaca alınarak yozlaş(tırıl)ırlar ve insani özlerini kaybederler.

Kapitalizm kurgusunun tüketim/ tüketiş/ tükeniş senaryolarının gösterilerek eleştirildiği romandaki kişiler, ya hayat (Hasan ve Ali) ya da değer (Yusuf vd.) bakımından sistemin öğüttüğü, yok ettiği yapıda yer alırlar. Düzenin toplumsal ahlak ve etik hususlarına kazandırdığı yeni biçime entegre olanlara sayıca az bilinçli işçi ve ustalar tarafından yol gösterimi, uyarılar yapılsa da bunların başarıya ulaşamadıkları görülür. Bu durum, sermayenin dönüştürümdeki gücünün ve etki boyutunun anlaşılabilirliği açısından önem barındırır. Nitekim eserin son sahnesinde söz konusu etki gözler önüne serilir. Yusuf'un, yola çıktığı arkadaşlarının ölümlerinin yasını tutmaktan ziyade gaz ocağı kurulumu ile uğraşması, ölüm haberini alelade bir şekilde vermesi; gaz ocağının fetişleştirilmesinin; metanın, dolayısıyla maddiyatın yüceltilmesinin örneğidir.

Kaynakça

- Armağan, Burak (2019). Türk Romanında İşçiler. Doktora Tezi. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Bensussan, Gerard ve Labica, Georges (2016). Marksizm Sözlüğü. Çev. Volkan Yalçıntoklu. İstanbul: Yordam Kitap.
- Dinler, Demet Ş. (2014). İşçinin Varlık Problemi Sınıf, Erkeklik ve Duygular Üstüne Denemeler. İstanbul: Metis Yayınları.
- Eliuz, Ülkü (2009). Orhan Kemal ve Romancılığı. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Fişek, Dr. Kurthan (1969). Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı. Ankara: Doğan Yayınevi.
- Kemal, Orhan (2014). Bereketli Topraklar Üzerinde. Haz. Mazlum Vesek. İstanbul: Everest Yayınları.
- Keyder, Çağlar (1989). Türkiye’de Devlet ve Sınıflar. Çev. Sabri Tekay. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Korkmaz, Ramazan (2017). “Romanda Mekânın Poetiği”. Romanda Mekân. Ed. Ramazan Korkmaz-Veyssel Şahin. Ankara: Akçağ Yayınları. 9-26.
- Moran, Berna (2014). Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış 2. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Tatarlı, İbrahim ve Mollof, Rıza (1969). Hüseyin Rahmi’den Fakir Baykurt’a Marksist Açıdan Türk Romanı. İstanbul: Habora Kitabevi.
- Uyar, Fatih (2015). “Orhan Kemal’in Bereketli Topraklar Üzerinde Romanında Kentte Yiten İnsan”. Mavi Atlas. 5: 43-52.